

संस्कृत
क्र.सं. ८९

कथा याज्ञिक
३४५

कोविताकथा

९६

(1)

श्रीगणेशायनमः॥ अथकोकिलाव्रतकथाप्रारंभः॥ युधिष्ठिर उ
वाच॥ स्वभर्तरि नित्यं संबन्धो माहास्नेहो यथा भवेत्॥ कुलस्त्रीणां
यथा चक्षुः प्रतप्तं मम जगद्गुरो॥ १॥ श्रीकृष्णमुवा॥ यमुनायास्तटे
पूर्वमथुरास्ति पुरीशुभा॥ तस्याश्च नृपनामा मद्राजो राघववन्द्य
जः॥ २॥ स्येतमार्या कीर्तिमालया नानासीत्यप्यिताशुवि॥ तया
प्राणाम्यमगवान् वसिष्ठेन निरुत्तमः॥ ३॥ ऋषः कथं मुने श्रेष्ठ
सौभाग्यमलुलं लभेत्॥ एवमुक्तस्तया ज्ञानी वसिष्ठः कीर्तिमा
लया॥ ४॥ ध्यात्वा मुहूर्तमाचस्यौ कोकिलाव्रतमुत्तमं॥ वसिष्ठः॥

॥१॥ आषाढ्या पौर्णमास्यां तु संध्या काले ह्यपस्विच्छतो ॥५॥ संकल्पयेन्मास
मेकं प्रावणे प्रत्यये ह्यहं ॥ स्नानं कुर्यान्नियता ब्रह्मचर्ये स्थिता सति ॥
(२) ॥६॥ मोक्षमामिनस्तं कुर्यात्तु यथा कुर्यात्तु प्राणिनां दया ॥ इति संकल्प
पुरुषे नारिवा ब्राह्मणोत्तिके ॥७॥ यत्नानुज्ञाततः आहूते सर्वस्य मो
क्षिसंयुतः ॥ पुरुषः प्रतिपत्काले तत्तथावन पूर्वकं ॥८॥ स्नानं कुर्या
त्तु द्रुते पार्थसुगंधामलकैः स्तिलैः ॥ दिनाष्टकंततः पश्चात्सर्वैषि
ध्याः पुनः पुनः ॥९॥ वचया पिष्टया चोद्ये दिनानि प्रथगाचरेत् ॥
स्नात्वा धात्वारविं संध्या तर्पई ॥ त्वामिहं स्तोथा ॥१०॥ तर्पयित्वा

ॐ नमो भगवते वासुदेवाय ॥ कोकिलं पक्षिरूपिणी ॥ कलकंठांशुनैः पुष्पैः पूजयेत् ॥
येनंपकोद्भवैः ॥ १९१ ॥ पत्रैर्वीधूं पनैर्वेद्यैर्हृष्यमास्तु चंदनैः ॥ १९२ ॥
(2A) तिलचंदुलसर्वाद्यैः पूजयेत्तस्मात्पयेत् ॥ १९३ ॥ नित्यं तिलव्र-
तीभक्त्या मंत्रेणानेन पांडवः ॥ तिलसोहेतिलमुखेतिलसौख्य-
तिलश्रीये ॥ १९४ ॥ सोसाग्यधत्तुः श्राद्धे हि मे कोकिले नमः ॥
इत्युच्चार्यततः पश्चाद्ग्रहमण्डलं च नमस्कृत्य ॥ १९५ ॥ कृत्वा हारः स्वि-
पेत्यार्घ्यावावन्माससमाप्पते ॥ मासांते ताम्रपात्रं तु कोकिलं
तिलपिष्टजा ॥ १९६ ॥ रत्नैर्वास्वर्णपद्मैर्ब्राह्मणाय निवेदयेत् ॥

॥२॥

(३)

वस्त्रैर्गुडैस्तथायक्षाभ्रावण्याकुलजायच ॥१६॥ शूशूचपुरवे
गैर्विदेवज्ञोवापुरोहिते ॥ सेव्योचसंप्रदात व्याप्रितिसिःशुभका
क्षया ॥१७॥ तिलस्नेहेतिलमुषेतिलसौख्येतिलपिये ॥ सोभा
ग्यंधनपुत्रांश्चदेहिमेकोकिलेनमः ॥१८॥ इतिदानमंत्रः ॥ एवंयाकु
रुतेनारिकोक्लिब्रतमावत ॥ तत्पजन्तानिसोभाग्यंसाप्र
प्नोतिसुविस्तरं ॥१९॥ निःसप ॥ अपतिंशमंसस्नेहंप्राप्यभूतले
मत्तागोरिपुरंयातिविमानेनार्कतेजसा ॥२०॥ एतद्रुतंवसिष्टे
नमुनिनागदितंभुरा ॥ तयावानुष्टितंपार्थसमग्रंकीर्तिमाल
या ॥२१॥ तस्याश्चसर्वसंपन्नंवसिष्टवचनादिह ॥ पुत्रसोभा

(3A)

ज्यसत्कारं रात्रुधस्य मसादु ॥ २२ ॥ एवमन्यापिकौं ते यको
किलाव्रतमादरात् ॥ चरिष्यति व्रतस्येतसौ भाग्यं च न विष्यति ॥
॥ २३ ॥ ये को किलां कलरवां कलकं ठपी गं यच्छंति सा ज्यति लपि
हमयिं द्विजेभ्यः ॥ ते नंदनादिषु वनेषु विहृत्य कामं मसौ मीमे
त्यमधुरध्वनयेत्तवंति ॥ २४ ॥ इति हेमाद्रौ न विष्योत्तरे को कि
लाव्रतकथासंपूर्णः ॥ ॥ अथ मरमाषाढाधिमासे गुंजराचार
प्राप्तं को किलाव्रतकथाप्रारंभः ॥ मुधिरि उवाच ॥ स्वभर्ता
सहसं योगः स्नेहसौभाग्यमेव च ॥ तिवद्यथा यथा स्त्रीणां तदु

तं ब्रूहि केराव ॥ १॥ श्रीरुद्र उवाच ॥ यमुनायास्तटे रम्ये मधुरा नगरी
 शुभा ॥ तस्या रात्रून्नामास्तु राजाराध वनं दन ॥ २॥ तस्य भार्या की-
 र्तिमाली नामासीत्प्रयिता सुवि ॥ प्रणम्य स गवान् पृष्ट्वा वसि-
 ष्ठो मुनिसंत्तमः ॥ ३॥ किं नीमालोवाच ॥ वद मे तुं मुनि श्रेष्ठ सोता-
 य प्राप्तिदं व्रतं ॥ पूज्यः कथं गतावान् शिवः केन व्रतेन च ॥ ४॥
 वसिष्ठ उवाच ॥ यदिष्टं वसिष्ठे व्रतं त्रिभुवनानामुत्तमं व्रतं ॥ तारणं स-
 र्वपापानां कथयामि निबोधत ॥ ५॥ दक्ष प्रजापते यज्ञेपुरा-
 देवा समागताः ॥ ऋषयश्च तथा सर्वे विद्याधरगणास्तथा ॥
 ॥ ६॥ ब्रह्मा विष्णुश्च वायुश्च देवराजस्तथैव च ॥ वरुणोऽग्निश्च

(4A)

हाः सर्वे ये चान्ये च रिबोक्सा ॥ ४७ ॥ वसिष्ठो वा लिम्को गाग्यो विष्वा
मित्रो महां मुनिः ॥ एते चान्ये च श्रेष्ठयः सर्वे यज्ञार्थमागताः ॥ ४८ ॥ अ
पस्य भारदत्तत्रसतिके त्रागता इति ॥ ईश्वरेण विना सम्यग्दृष्ट्या
सर्वान्समागताः ॥ ४९ ॥ त्रिष्वसंस्पृश्याणि स्यान् न नर्तकलहप्रि
यः ॥ ज्ञात्वा कलहं हलं च ज्ञात्वा नैलासया ययो ॥ ५० ॥ सर्वे घना
नानं स्थानं कैलासं त्रिरवरं शुभं तत्र दृष्ट्वा समासीनं गौरीसहि
तं त्रांकरं ॥ ५१ ॥ कतां जलिपुठं भूत्वा प्रणिपत्य पुनः पुनः ॥ ईश्व
रं तमुवाचायनिः ॥ संतमने कथा ॥ ५२ ॥ किमागमनं कृतं ते मदी
यसदनं प्रति ॥ आसौ आसेन संयुक्तोऽस्तमे बृहद्विजोत्तम ॥ ५३ ॥

१४॥

(5)

इश्वरस्य वचः श्रुत्वा त्रिखंडं संस्पृश्य पाणिना ॥ दुःखयुक्तं ईवोवा
च नारदः कलहप्रियः ॥ १४ ॥ नारद उवाच ॥ यन्निमित्तं महादेव
मर्त्यलोकात् समागतः ॥ त्वदंतिकं दुःखयुक्तं स्तब्धं पुण्यजग
त्पतेः ॥ १५ ॥ दक्षयज्ञमहं दृष्टुं पश्य देवात् समागतः ॥ तत्र य
ज्ञे स्थिताः सर्वे दक्षजा भवन्तः प्रफो ॥ १६ ॥ दृष्ट्वा स्तब्धि
नतमध्वे दृष्ट्वा स्त्रिषु वारं ॥ तवावलाकता तेन
दक्षेण पुण्यकर्मणा ॥ १७ ॥ तिननिःश्वाससंयुक्तं आगतो
स्मितवदंतिकं ॥ इश्वरेण विप्रना किंचिद्भक्त्यैव न सिध्य
ति ॥ १८ ॥ अतोऽस्य विफलः सर्वप्रयासः स्वमखं प्रति ॥

स्य ते तद्भाषितं श्रुत्वा न तन्मध्येति चिंतयन् ॥ १९ ॥ संक्रोधस्तु
दौ न ज्ञात इश्वरो जगदीश्वरः ॥ गौयचि मायितौ देवश्रुत्वा तन्
नारदे रितं ॥ २० ॥ तस्य यज्ञस्य वा तांथं देवदेव ब्रजामाह ॥
इत्थत्का चलितारोषा इश्वरेण निवारिता ॥ २१ ॥ जगदीवा
नमस्तुभ्यं ब्रजामि पितृ वेदां नि ॥ नारदे नाथसंहिता ग
णेना नाथसंयुता ॥ २२ ॥ यदा यमि गता चैव दक्षदारे वि
वप्रिया ॥ तिष्ठंति दारितां दक्षो न ददन्मिहासंति ॥ २३ ॥
क्षेणमेकं च तिष्ठंति यदा दक्षो न पश्यति ॥ तदेवं चिंती

(5A)

तंगैर्याजीवितव्यं नया कथं ॥ २४ ॥ धाविता कुंडनिकरेहाला
 कलाचसाततः ॥ क्षिप्तं वनौतदा गौर्यात्रापंदत्वा सुदानकं ॥ २५ ॥
 (६) दृष्ट्वा तच्च गणेनो न पादाः पुरुषपथ्यतः ॥ सुध्वो यमो तदा स
 र्धं गौर्या अर्थे गणाधिपः ॥ पदौ न बद्ध्वा कतिचित् कोपा
 नि ॥ हतवान् सुरान् ॥ दक्षेण नादितो देवासवै युद्धाय निय
 युः ॥ २७ ॥ महयुधमस्तु तत्र सह देवैर्गणैश्चितु ॥ तं दृष्ट्वा
 नारदः शीघ्रं पुनः कैलासमायमुः ॥ २८ ॥ निवेदयामास
 च तं मुदंतं सर्वमीश्वरं ॥ तच्छ्रुत्वा स्फालयामास जगं

कोपादुमापतिः॥२९॥ ततो जातोति विकृष्टः पुरुषो रक्तलोच
नः॥ सबसाषिमाहा देवस्वामिना ज्ञां च देहि मे॥३०॥ वीरसदे
(6A) तिनामास्य कृत्वा चाज्ञां समर्पयेत्॥ दक्षयज्ञं विधातां च गच्छ
विराजितसत्वरं॥३१॥ श्रुत्वा तदीश्वरवचः सर्वप्रमथसंवृतः॥
आययौ वह्नि सद नमस्तु ग्वन्तु निक्षिपेत्॥३२॥ तत ईश
दयो देवास्तदधाय विनियुतः॥ क्षणात्पराजितास्तेन वि
जुता आदिशोदरा॥३३॥ अनुद्धतश्रतान् सोऽपि पृच्छां दीता
नू आंतयत्॥ स गस्यनेत्रे नासा च स रस्येत्यानि केतन॥३४॥

पा

६१)

३)

एवं विप्रव्यतानुसर्वा न शिरो दक्षस्य चिच्छिदे ॥ कृतैव यज्ञाद्या तंसः
अजगाम शिवां तिकं ॥ ३५ ॥ नमस्कृत्य पुरतस्त्वे कृतं कार्यमिति
ब्रूवन् ॥ तथा पिशांतपैको स्य तात्वे तिज्ञानचक्षुषा ॥ ३६ ॥ प्रसाद
यितुमीशानं ब्रह्मा विष्णुसमीपतः ॥ नमस्कृत्य स्तुतस्तान्याम्र
सन्नो मूर्खसदा शिवः ॥ ३७ ॥ नमस्तुं वरुश्चैव गीतेः शिवमत्तो
भयत् ॥ प्रसन्नं वीक्षतं विभक्तं शिवां संस्पृश्य पाणिना ॥ ३८ ॥
न नत्त नारदस्तत्रैष तौ यं न धिक् शिवं ॥ एतस्मिन्नंतरे ब्रह्मा
विष्णुश्च प्रथमो धिपं ॥ ३९ ॥ मजी हयंतं दक्षादीन् कया दृष्टो

॥ ६५ ॥

विलोकय ॥ क्षतांगान् कुरु पूर्णांगान् मृतान् संजीवयन् ममो ॥
॥ ४० ॥ विलोकित्वा स्नेहेन रुपादृष्ट्वा विलोकितः ॥ पूषा दयः
सरसदा अक्षुर्वस्तु त्वसा दत्तः ॥ ४१ ॥ उच्छिखलः पादयोर्मूलययो
(A) दक्षः पिनाकिनः ॥ अपराधघ्नमस्मेति पुनः पुनरुवाच ह ॥ ४२ ॥
उद्धापितः करेणासौ दक्षः पीताम्बुपापिना ॥ उक्ताश्रमा पुनः का
षिरेव मीशावमाननं ॥ ४३ ॥ विचरन् स्वसुखेनेति हृद्यस्तं क्रो
धोऽपि विशत् ॥ शत्रोपचतद्गौरीं यज्ञविघ्नकरीं शिव ॥ ४४ ॥
मखे विष्टे कलवनिदक्षस्येषा ततश्चिरात् ॥ तीर्थं गेयानिस

मापनाविचरिष्यति कृतले ॥४५॥ ततो गौरि वसापेनं प्रणिपत्य स
 दात्रि वं ॥ कथं यास्यामि तीर्थं कृतले च स्थितिः कथं ॥४६॥ अ
 न्यथा च न स विना शाप एष स्त्वयो दितः ॥ को किलो मधुना लापा
 (४) न वेयं न दनेयतः ॥४७॥ को किलो मां स्वरो रूपं नारी रूपं प
 ति व्रता ॥ विद्या रूपं कुरुपुत्रं क्षमा रूपं तपस्विनां ॥४८॥
 अचिरादेव च पुनः कुले मरुति जन्मते ॥ त्वया स्वमेव सती च
 विनियोगश्च नियतः ॥४९॥ वरये कुलजां प्राङ्मुखं कुरुपाम
 पिकन्यकां ॥ ५०॥ कुले च समुत्पन्नं भक्त्युपातयते निलं ॥ ५०॥

(8A)

नदिपातयतेकुलं नारिपातयतेकुलं ॥ नदीनां चैव नारीणां स्वच्छं
दंललितागतिः ॥ ५१ ॥ ततस्तुष्टौ महादेवश्चक्रेशापविमोचनं ॥
दत्तावर्षसहस्राणिकोक्किलरूपधारिणी ॥ ५२ ॥ नंदने देववि
प्रीने च विद्यतिततः परं ॥ हिमाचलसूताप्लवामलियात्तमुपे
यसि ॥ ५३ ॥ देवानां तु यथा विदुः सहकारो महिरुहं ॥ गंगा च
सर्वतीर्थानां तथा तीर्थक्षुकोक्तिरा ॥ ५४ ॥ आषाढे द्यौयदास्या
तां कोक्किलायास्तदार्चनं ॥ तदा याकु कुरुते नारि नसावै ध्वजमा
मुयात् ॥ वसिष्ठ ० ॥ ५५ ॥ एतद्वाक्यं वसाने तु गौरी सा कोक्कि
ला भवेत् ॥ कुरुत्वे मेतत्कल्याणिकीर्तिमालेव्रतोत्तमं ॥ ५६ ॥

कितिमाले ॥ कथमाराध्यते गौरीकोकिलारूपधारिणी ॥ विधा
 नं ब्रूहि तद्विप्रत्वं प्रसादात्करोम्यहं ॥ ५७ ॥ वसिष्ठ उवाच ॥ कोकिला
 व्रतमाहात्म्यं विधानं च वदामि ते ॥ शृणु देवि प्रयत्नेन मंत्रैः
 पौराणिकैर्युतं ॥ ५८ ॥ मलमासे त्वत्किं तां तेषु द्वाषाढे समागते ॥
 आषाढ्यापोर्णमास्यां तु संध्याकाले न्युपस्थिते ॥ संकल्पये
 न्मासमेकं श्रावणे प्रफुल्लिते ॥ स्नानं करिष्ये नित्यं च ब्रह्मच
 यं सिताक्षितं ॥ ६० ॥ पोष्ये नक्तं च फल्गुनायां करिष्ये प्राणिनां द
 या ॥ सोमाग्न्यधनधान्यादिप्राप्तये शिवतुष्टये ॥ ६१ ॥ इति स
 कल्पविप्राग्नेनारिचिप्रेष्य एव च ॥ प्राप्यानुज्ञांतु संपाद्य ॥ ६२ ॥

(9A)

सामोऽग्निसकलाप्रपि ॥ ६२ ॥ प्रत्युषे च प्रतिदिनं दंतध्यानपूर्वकं ॥
नद्यां गत्वा यवाप्याते तज्जगैर्निर्झरे ॥ ६३ ॥ स्नानं कुर्यात्
देवेश को किल प्रीतयेत व ॥ जले स्मिन् पावने पुण्ये सर्वदेवज
लाशये ॥ ६४ ॥ स्नानं कुर्याद्भूतिदेवसु गंधामलकैस्तिलैः ॥ दि
नाष्टकं ततः पश्चात्सर्वेषां ध्यायन् नः एव क ॥ ६५ ॥ वचापिष्टे
न च स्नानं दिनान्यथैव समाचरेत् ॥ तिलामलकपिष्टेन वचो
षधियुक्तेन च ॥ ६६ ॥ षष्ठदिनामिततः स्नानं संपूर्णं फूललिप्ता
या ॥ स्नात्वा ध्यात्वा रविते स्मै दद्यादंघ्रि न नोक्तं ॥ ६७ ॥
प्रयत्नतः

आदित्यमास्कररवेद्युक्सूर्यदिवाकर ॥ प्रभाकरनमस्तुभ्यं
 गृहाणाद्यनिमोस्तुते ॥ ६८ ॥ एवंसूर्ययि अर्घ्यं देद्यात् ॥ कौ
 कारयेत्को किलं देवि सौवर्ग्यं सवर्कामदा ॥ रोषं चरणयोश्च
 वनेत्रयोश्चापि मौक्तिकं ॥ ६९ ॥ रत्नानि पंच पृथेतु चूतव
 क्षसमाश्रिता ॥ अथवा तिलपटेन को किलं पक्षरूपिणिं ॥
 ॥ ७० ॥ निधाय ताम्रपात्रे तं पूजयेत्स समाहितः ॥ उपचारैः
 षोडशाभिर्यथैवित्तं निबोधमे ॥ ७१ ॥ आवाहयामित्तं देवि को
 किलं रूपधाविणी ॥ अवतारं कुरुष्व त्रयसादं कुरु सुव्रते ॥ ७२

इति आवाहयेत् ॥ आगच्छ के किले देवि देहि मे खिल वांछितं ॥ चतुष्टय
समासु हरसने नंदने वने ॥ ३० आ० ॥ ७३ ॥ तिर्यग्ये निसमुद्भूते को
किले कलकठके ॥ तिलपुष्पाक्षतै रर्घ्यं गृहाण त्वं नमोस्तुते ॥ ३० आ०
(१०४) ॥ ७४ ॥ आषाढस्यासिते पक्षे मेघवर्णं स्वस्वपिणि ॥ को किले ना
मत्वं देवि स्नानार्थं प्रतिगृह्यतां ॥ ३० आ० ॥ ७५ ॥ को किले कलकठ
चमाधवमधुरस्वरे ॥ वसंतं च वसंतं देवि वस्त्रं च प्रतिगृह्यतां ॥ ३०
व० ॥ ७६ ॥ श्रीरवेडेति चंदनं ॥ हरिश्चक्रकुम्भै र्व्यैः को किले कामसं
पावे ॥ कुकुमे नाचि त्ति सीतं मतः ॥ तिप्रयच्छ मे ॥ सौम्या ० ॥ ७७ ॥
छच्छ शूलकं च रत्नं च वासांसि विविधानि च ॥ पीतसूत्रं प्रदानेन श्री

ताःस्यःसर्वदेवताः॥७८॥ई०वस्त्रयुग्मं॥॥मात्यादिनि०पुष्पं॥॥वनस्प०
 तिधू०॥अज्यंति०दीपं॥॥सर्व०पक्षसमायुक्तंरसैषडीःसमन्वितं॥
 सर्वदेवसमाहारंनैवेद्यंप्रतिगृह्यतां॥७९॥ई०नैवे०॥कृष्णांउ
 नांलिकेरेश्वरस्वर्जुरैःदीर्घानैःफलैःतृप्तजंभिरजंबूश्रीफलैराम
 लकैस्तथा॥॥प्रक्षान्तारिगंबद्वैः॥॥तुलिंगैःसत्रावृत्तैः॥॥दि०फ०॥८०॥
 नागवल्ली०तां॥॥हिरण्ये०द०॥॥वि०॥मंत्रपु०॥आर्चनां॥॥पिन्नानि
 कंठसूत्राणिदद्याच्चोपिदिनादिने॥॥कुंकुमपुष्पतांबूलमक्षताञ्च
 दिनेदिने॥८१॥कुर्यादेवविधांपूजांश्रावण्यतंचसुव्रते॥॥विसर्ज
 येच्चपश्चात्तांसौवर्णिकोक्त्रिंशद्यदि॥८२॥यदालुतिलपिष्टस्य

मूळ प्रत पाहण्यासाठी संपर्क

इतिहासाचार्य वि.का. राजवाडे संशोधन मंडळ, धुळे
राजवाडे पथ, गल्ली नं. १, धुळे-४२४००१ (महाराष्ट्र)
दूरध्वनी क्रमांक (०२५६२) २३३८४८
Email ID : rajwademandaldhule@gmail.com